

Mobbing i skolen:

**En litteraturgjennomgang av eksisterende forskning,
og undersøkelse av skolens tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing**

Jon-André Dalbakk

Veileder:

Frode Svartdal

Masteroppgave i Psykologi

PSY-3900

Institutt for Psykologi

Det helsevitenskapelige fakultet

Universitetet i Tromsø

Våren 2010

Anerkjennelse

Mange mennesker har hjulpet meg i arbeidet med denne oppgaven. Jeg er meget takknemlig for alle som på en eller annen måte har bidratt i mitt arbeid med å fullføre masteroppgaven min.

Aller først vil jeg rette en kjempestor takk til min veileder professor Frode Svartdal. Han har vært utrolig hjelpsom, og har alltid vært tilgjengelig under arbeidsprosessen av denne oppgaven. Det er bare å ta av seg hatten for hans kunnskap, entusiasme og genuine interesse for forskningen. Videre vil jeg også takke Tove Irene Dahl for motiverende tips og triks for å holde fokuset på oppgaven, og førstekonsulent John Vegard Bjørklund for enestående oppfølgende arbeid. En stor takk går også til Karin Balstad. Hennes brennende engasjement for arbeidet mot mobbing er et eksempel alle rektorer og lærere burde følge opp.

Jeg vil også takke alle i klassen min, ingen nevnt ingen glemt, for et kjempegodt sosialt miljø og trivelige sammenkomster. En stor takk går også til alle psykologistudenter jeg har blitt kjent med og jobbet sammen med opp gjennom årene på universitetet i Tromsø. Min gamle bærbare datamaskin skal også ha takk for å ha holdt ut til siste slutt. Du skal snart få fred.

Jeg ville ikke vært her jeg er nå uten familien og vennene mine, tusen hjertelig takk til alle nære og kjære som alltid har støttet meg og vært en viktig del av livet mitt. Sist, men ikke minst, vil jeg spesielt takke Hana. Uten deg ville hver dag vært grå. Du er virkelig alt jeg har ønsket meg i en kjærest. No kjæm æi hjem!

Jon-André Dalbakk, 14.05.2010

Mobbing i skolen:

En litteraturgjennomgang av eksisterende forskning,
og undersøkelse av skolens tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing

Abstract

“All pupils in primary schools have the right to experience a good physical and psychosocial working environment in which health, well-being and learning is promoted” (Opplæringslova, 1998).

A review of existing scientific research on bullying was made in relation to national guidance for work done against bullying in Norwegian primary schools. There was also done a survey in 35 Norwegian primary schools with the intention to investigate the knowledge and effort to defeat and prevent school bullying. The aim of this study was to explain why bullying in schools still is an existing problem, 30 years since the problem got attention. The theory was that research don't revolve around school as an arena for bullying. There was only 39 respondents distributed on 11 out of 35 schools who participated in the survey. Only 19 respondents completed it. This may indicate that there is little interest in research on bullying in schools. Information provided by the survey indicates that schools who have developed their own antibullying program is less coordinated in their work against school bullying than schools with recognized and scientifically tested programs. The study also found that there is need for an antibullying program developed for the middle school.

Key words: Bullying, primary school, research, antibullying program.

Mobbing i skolen:

En litteraturgjennomgang av eksisterende forskning,
og undersøkelse av skolens tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing

Abstrakt

“Alle elevar i grunnskolar og vidaregåande skolar har rett til eit godt fysisk og psykososialt miljø som fremjar helse, trivsel og læring” (Opplæringslova, 1998).

Det ble gjort en litteraturgjennomgang av eksisterende forskning på feltet mobbing i forhold til nasjonale og kommunale føringer for arbeid mot mobbing i norske grunnskoler. Samtidig ble 35 grunnskoler i en stor norsk bykommune undersøkt og testet i forhold til kunnskap og tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing. Målet med dette studiet var å forsøke å forklare hvorfor mobbing enda er et eksisterende problem i skolen, 30 år etter at mobbeproblematikken kom i fokus. Antagelsen var at forskning dreier seg for lite om skolen som arena for å bekjempe mobbing. Av de 35 grunnskolene som ble invitert til å delta var det bare 39 respondenter fordelt på 11 skoler som svarte på undersøkelsen. Bare 19 respondenter fullførte hele undersøkelsen. Dette kan tyde på at det er lite interesse for arbeid mot mobbing i skolen. Data fra undersøkelsen indikerer at skoler med eget antimobbeprogram er mindre samkjørte i arbeidet mot mobbing enn skoler med anerkjente og vitenskapelig testet program. Dette studiets funn kan også tyde på at det er behov for utarbeiding av et antimobbeprogram som er tilpasset ungdomsskolenivået.

Nøkkelord: *Mobbing, grunnskole, forskning, antimobbeprogram.*

Forord

Norden har lenge vært ledende innen forskning på feltet mobbing. Noen av pionerene innen feltet holder til og driver enda forskning i Norge. Forfatteren ble inspirert av det fremragende arbeidet som er blitt gjort for å sikre at barn og unge får en bedre skolehverdag. Arbeid med barn og unge er hovedsakelig forfatterens interessefelt, og denne avhandlingen har vært en svært opplysende og spennende oppgave.

Frode Svartdal har veiledet denne avhandlingen og har bidratt med en rekke gode vinklinger og forslag til utarbeiding av oppgaven. Spesielt god hjelp ble gitt da det viste seg at ikke alle var like interessert i arbeidet for å sikre barn og unges psykososiale miljø. Spørreundersøkelsen og testingen av denne ble gjort av forfatteren. All data ble analysert av forfatter, med veiledning av Svartdal.

Jon-André Dalbakk
Masterstudent

Frode Svartdal
Veileder

Masteroppgave i Psykologi
Våren 2010

Mobbing i skolen: En litteraturgjennomgang av eksisterende forskning, og undersøkelse av skolens tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing

På første skoledag møter førsteklasingene opp spente og forventningsfulle i skolegården sammen med foreldrene sine. Der blir de møtt av skolens rektor og lærere. Førsteklassingene blir ropt opp en etter en, og de håpefulle foreldrene slipper barnet sitt og overlater en del av livet deres i skolens hender. Foreldrene viser med dette stor tillit til skolens ansatte, en tillit rektor og lærere aldri må glemme. Hver dag må de gjøre seg fortjent til den.

I elevundersøkelsen for 2009 oppgir 27723 elever i grunnskolen at de mobbes 2-3 ganger i måneden eller mer (Garmannslund, 2009). Ca 10000 av disse oppgir at de blir mobbet flere ganger i uken. Hver av disse elevene, som oppgir at de blir mobbet, opplever fysiske og psykiske skader i varierende grad og mengde. Bak hver av disse elevene er det enda flere personer som indirekte berøres av mobbingen, som for eksempel mobbeofferets familie. Det var nok ikke dette foreldrene til førsteklasingene tenkte på da de slapp taket på barna sine og overlot skjebnene deres i skolens hender.

Mobbing i skolen er et betydelig samfunnsproblem. I de senere år har dette problemet fått stor oppmerksomhet både fra fagfolk og myndigheter. Det er skolen som fremtrer som en viktig arena i arbeidet mot mobbing. Skolen skal nemlig i tillegg til å gi barna faglig kunnskap også skape sosial kunnskap gjennom å ruste opp barna for fremtiden. I skolen får barna utviklet kompetanse på å omgås andre mennesker på en god måte. Arbeidet mot mobbing knyttes opp mot skolens utvikling av et godt skolemiljø uten grobunn for mobbeproblematikken. Her skal barna aktiviseres for å skape det gode miljøet, men det er de voksne og skolen selv som er ansvarlig for at mobbing ikke skal skje. Dette har vært såpass viktig å understreke at det har fått et eget kapittel i opplæringsloven (1998).

Etter en massiv kampanje fra den norske regjering i nyere tid har det blitt satt inn en ekstra innsats mot mobbing. Denne innsatsen har gitt målbare resultater både på nasjonalt nivå og landsnivå. Arbeid mot mobbing viser seg å fungere her hjemme i Norge, og vi kan også se resultater mellom land som har, eller ikke har, nasjonale strategier mot mobbing. Det store spørsmålet ligger imidlertid i hvor lenge denne positive trenden vil vare. Allerede etter den første kampanjen har det vist seg at effekten bare har vært midlertidig (Garmannslund, 2009). Tall fra Elevundersøkelsen

viser en økning av elever som oppgir at de blir mobbet. Den har i de siste to-tre årene flatet ut og holdt seg noenlunde stabil på et nivå, men med tanke på de senere års økende fokus og innsats mot mobbing skulle man kunne forventet seg en tydeligere nedgang i andelen elever som opplever mobbing.

Fraværet av en tydeligere nedgang i andelen elever som opplever mobbing til tross for nasjonal innsats mot mobbing kan kanskje forklares i skoleverdenens sterke tradisjoner for tiltak over relativt kort tid, nemlig kampanjetradisjonen. De senere års økende fokus og innsats mot mobbing har nemlig vært preget av kampanjer, det være seg i form av antimobbekampanjer eller kunnskapskampanjer. Nesten alle kampanjer i skolen er tidsavhengige, og i svært mange tilfeller også personavhengige. Dette kan gjøre at effekten av tiltakene også lett blir tidsbegrenset.

Arbeidet mot mobbing krever en vedvarende, helhetlig og samordnet innsats der flere aktører på alle nivå har ansvar. Det første norske manifestet mot mobbing hadde et mål om nulltoleranse mot mobbing og rettet særlig oppmerksomhet mot de voksnes ansvar.

Studiet

Dette studiet fokuserer på de voksnes ansvar. Det er de som er ansvarlige for at skolen er en sikker plass for elevene. For å sikre dette krever det at de har kunnskap om negativ atferd, som for eksempel mobbing, som kan skape uro i det psykososiale miljøet. Og med dette fokuset avgrenses mobbephenomenet til skolearenaen. Det skal være nevnt at mobbing også foregår ellers ute i arbeidslivet og blant alle aldersgrupper. Dette er et like stort samfunnsproblem som mobbing i skolen, men denne avhandlingen avgrenser seg som sagt til den norske grunnskolen.

Som tidligere nevnt er mobbing et eksisterende problem i norske skoler. Mange skoleelever gruer seg for å gå på skolen hver dag i frykt for hva dagen bringer. Skolene er lovpålagt å innføre tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing. Det er blitt utarbeidet nasjonale føringer for hva tiltakene skal inneholde. I tillegg finnes det flere antimobbeprogrammer skolene kan ta i bruk som er blitt vitenskapelig testet og godkjent. Alt ligger tilsynelatende til rette for å få bukt med problemet. Likevel blir mange skoleelever mobbet.

I denne avhandlingen vil det bli gjort en litteraturgjennomgang av eksisterende forskning på feltet mobbing i forhold til nasjonale og kommunale føringer for arbeidet mot mobbing i norske grunnskoler. Kanskje kan man på denne måten komme frem til ny kunnskap om hvorfor mobbing fremdeles er et eksisterende problem til tross for alt

som er blitt gjort. Avhandlingen vil også prøve å forklare dette ved å undersøke tiltakene skolene har satt i gang for å bekjempe og forebygge mobbing, og kunnskapen skoleansatte burde ha om mobbing. Litteraturgjennomgangen og undersøkelsen i skolen vil forhåpentligvis bidra med å få frem mer kunnskap om forhold som trenger mer oppmerksomhet i forskningen på feltet mobbing. Antagelsen er at det er lite forskning på forhold i skolen som skal fungere som arena for arbeidet mot mobbing.

Denne avhandlingen deles opp i to deler. Første del av denne avhandlingen vil kort presentere nasjonale og kommunale føringer for arbeidet mot mobbing i skolen før en gjennomgang av litteraturen og eksisterende forskning på feltet mobbing. Arbeidet med mobbeproblematikk i skolen har i hovedsak befunnet seg innenfor det psykologiske, spesialpedagogiske og til dels det pedagogiske feltet. Disse fagområdene, og spesielt psykologi, preger arbeidet med forståelsen av mobbing. Dette arbeidet kan gjerne betegnes som det klassiske perspektivet på mobbing. Tyngden av forskning og vitenskapelige studier knyttet til arbeid med mobbing i skolen tar utgangspunkt i denne forståelsen.

Siste del av denne avhandlingen er en undersøkelse av tiltakene og kunnskap om mobbing i en stor norsk bykommune. Denne undersøkelsen vil forhåpentligvis kunne bidra med ny kunnskap om skolens og de ansattes rolle i arbeidet mot mobbing.

Tiltak mot mobbing

Som nevnt i innledningen har mobbing fått stor oppmerksomhet både av fagfolk og myndigheter. Grunnlaget for nasjonal innsats i arbeidet mot mobbing i Norge har vært inspirert av innsatsen i nabolandet Sverige og hendelser i Norge. Før litteraturgjennomgangen av eksisterende forskning på feltet og hva mobbing er så blir grunnlaget for spørsmålene dette studiet stiller tatt opp.

Gjennom flere undersøkelser er omfanget av mobbing i norske skoler dokumentert (Roland, 1980; Olweus, 1992). I starten av innledningen ble det klart fastslått at mobbing er et eksisterende problem i skolen, og mye tyder på at det har vært slik en stund. På 80-tallet skjedde det tre tragiske selvmord som så ut til å være knyttet til mobbing. Det ble igangsatt en landsomfatende aksjon mot mobbing i skolen fra Kirke- og undervisningsdepartementet (Sandsleth, 2007). Det ble anslått at 15 prosent av det totale antall elever i den norske grunnskolen var innblandet i mobbing som ofre eller mobbere. Aksjonen døde hen, og hadde sannsynligvis hatt en moderat

virkning.

På 90-tallet kom de første erstatningssakene mot kommuner fra mobbeofre. I Sverige fikk svenske skoleelever en arbeidsmiljølov, og den svenske lærerplanen uttrykte bekjempelse av mobbing. Man hadde også ambisjoner om å ta et krafttak mot mobbing i Norge. Det ble opprettet en beredskapsgruppe mot mobbing i hvert fylke. Gruppene fikk opplæring i mobbeproblematikken og fungerte som et tilbud skoler og PP-tjeneste kunne bruke både i enkeltsaker og opplæringssammenheng. Det ble også sendt ut nytt lærermateriell om mobbing til alle skoler (Roland & Vaaland, 1996). Mobbing økte kraftig fra 1995 til 2001 (Roland, 2007).

Manifest mot mobbing

I Sverige ble det i starten av 2000-tallet gjennomført et stort nasjonalt program mot mobbing (Hareide, 2004). I 2002 fulgte den norske regjeringen Sveriges initiativ, og det første manifestet mot mobbing i Norge ble undertegnet. Det var regjeringen Bondevik som brant for denne saken, og manifestet ble undertegnet sammen med barneombudet, utdanningsforbundet, kommunenes sentralforbund og foreldeutvalget for grunnskolen. Målet for manifestet var nulltoleranse mot mobbing, og partene rettet særlig oppmerksomhet mot de voksnes ansvar i barnehage, skole, hjem og fritidsmiljø.

Manifestet slår også fast at alle har rett til et lærings- og oppvekstmiljø uten mobbing. Dette viser seg også i den norske opplæringsloven hvor barnas arbeidsmiljølov fikk et nytt kapittel i 2003 som omhandlet det psykososiale miljøet. Her blir også skolens rolle presisert:

§ 9a-4: Systematisk arbeid for å fremje helsa, miljøet og tryggleiken til elevane.

Skolen skal aktivt drive eit kontinuerleg og systematisk arbeid for å fremje helsa, miljøet og tryggleiken til elevane, slik at krava i eller i medhald av dette kapitlet blir oppfylte. Skoleleiinga har ansvaret for den daglege gjennomføringa av dette. Arbeidet skal gjelde det fysiske så vel som det psykososiale miljøet. (1998).

Det har også blitt utarbeidet en strategi for å øke kompetansenivået hos skoleeiere og skoleledere for å oppnå en helhetlig tilnærming til læringsmiljøet (Kunnskapsdepartementet, 2004). Strategien viser til ansvar på alle nivå, og legger vekt på at tiltak skal være kunnskapsbasert. To av disse tiltakene som er blitt godkjent av utdanningsdirektoratet er Olweus-programmet og Zero.

I 2004 ble det foretatt en evaluering av manifestet (Tikkanen & Junge, 2004). Konklusjonen var at utviklingen var styrt i en positiv retning, men at to år var for kort tid til å realisere manifestets mål og visjon om et mobbefritt oppvekstmiljø. Manifestet var mest vellykket i å skape en bevisstgjøring rundt mobbeproblematikken, mye takket være media. I løpet av den første manifestperioden ble alle grunnskoler invitert til å delta i Olweus-programmet eller Zero, noe nærmere 800 skoler gjorde.

Strategisk handlingsplan mot mobbing

I 2004 ble en strategisk handlingsplan mot mobbing vedtatt i bykommunen dette studiet tar utgangspunkt i. Dette er en overordnet kommunal arbeidsplan som danner basis for skolens arbeid med mobbeproblematikken. Handlingsplanen tar blant annet utgangspunkt i manifest mot mobbing og opplæringsloven. Bykommunens plan for 2007-2018 tar sikte i å sikre gode levekår og likeverdige tjenester for hele befolkningen. Dette gjør at handlingsplanen mot mobbing får et folkehelseperspektiv.

Målet med handlingsplanen er at barn og unge i kommunen skal erfare en nulltoleranse for mobbing i skolen. Handlingsplanen legger vekt på at barn skal føle seg trygge ved at voksne griper inn og tar ansvar når de oppdager at det foregår mobbing. Alle ansatte i skolene i kommunen skal derfor ha kunnskap om hva mobbing er, hvordan den oppdages og forebygges, og ha handlingskompetanse på hvordan man håndterer mobbingen. Denne kunnskapen skal også bygges på forskning og empiri.

Hver skole skal utarbeide sin egen handlingsplan mot mobbing for å få struktur og retning på arbeidet mot mobbing. Planen må være konkret og alle skal ha kunnskap og kompetanse for å følge den opp i skolehverdagen.

Den overordnede handlingsplanen mot mobbing viser også til ressurser i arbeidet mot mobbing som skolene kan ta i bruk. Dette er de samme vi finner igjen i manifestet mot mobbing, nemlig Olweus-programmet og Zero.

Hva er mobbing?

Manifest mot mobbing og kommunens strategiske handlingsplan sier begge klart at alle ansatte i skolen skal ha kunnskap om hva mobbing er. Fenomenet mobbing er svært gammelt. Gjennom vår dokumenterte historie kan vi finne mange spor av utnyttning av de svake i samfunnet (Rigby, 2002). Bare i skolen kan vi se tilbake på middelalderens klosterscholer, der eldre elevers trakassering av yngre var en del av sosialiseringen. Dette gjenspeilet samfunnet utenfor skolen ettersom

trakasseringen var en måte å markere hierarkiske strukturer på, noe som også gav personlige fordeler (Sandsleth, 2007).

I innledningen av sin bok “Mobbing i skolen” (1992) sier Olweus at mobbing blant barn (og voksne) uten tvil har forekommet svært lenge, kanskje til alle tider. Barn som systematisk og ofte er blitt mobbet av andre har blitt beskrevet i litterære verk, og mange voksne bevarer minner fra deres personlige opplevelser av mobbing fra tiden i skolen.

Begrepet

For å få en forståelse av hva som ligger i begrepet kan man først se på selve ordet. Begrepet mobbing er sannsynligvis utledet fra begrepet mob som har sitt utspring i amerikansk sosialpsykologisk forskning i 1920-årene (Olweus, 1974; Sandsleth, 2007). Innen sosialpsykologien og sosiologien har det engelske uttrykket mob lenge blitt brukt for å beskrive en relativt stor gruppe individer som er forent i en eller annen form for felles aktivitet.

Disse mobbene ansees generelt for å ha visse kjennetegn. Mobben kan sies å ha en allmenn reaksjons- eller atferdstendens ettersom mobbens medlemmer har såpass stor likhet i følelser, tanker, og atferd. Et annet kjennetegn som utgjør en mobb er at den fungerer på et lavere og mindre fornuftig nivå enn dens medlemmer ville gjøre enkeltvis. Medlemmene av mobben opplever sterke følelsesmessige reaksjoner, noe som styrkes i fellesskapet med likesinnede (Olweus, 1974). Man kan si mobben har en nesten dyrisk atferd med kollektivt nedsatte hemninger. Innen film og litteratur finnes det mange velkjente portretteringer av en mobb, som for eksempel den rasende mobben som jager Frankensteins monster i den sikre død.

Det er i beskrivelsen “dyrisk atferd” at mobbing først dukker opp i de nordiske språkene på 70-tallet. Den svenske skolelegen Peter Paul Heinemann gjorde observasjoner av aktiviteter i skolegården. Fra sitt kontorvindu observerte han at noen av elevene ble systematisk plaget, og kalte disse for hakkekyllinger (Heinemann, 1972). Heinemann hentet mest sannsynligvis begrepet mobbing fra den østerrikske etologen Konrad Lorenz arbeid. Lorenz brukte begrepet mobbing for å betegne et kollektivt angrep fra en gruppe dyr mot et annet dyr, vanligvis en naturlig fiende, men overførte også begrepet til den menneskelige verden ved at for eksempel en skoleklasse eller en soldatgruppe rotter seg sammen mot en avvikende individ (Lorenz, 2002).

Heinemann gjorde mobbing til et moteord for å tvinge frem studier av og

fokus på en oppførsel blant skoleelevene han beskrev som “..värre och fulare än det mesta som vi har för oss.”(Heinemann, 1972, s.10). Den påfølgende debatten som oppsto i Sverige gjorde at det ble en sterk samfunnsinteresse for problematikken rundt mobbere og mobbeoffer. Blant annet ble det igangsatt en stor oppfølgingsundersøkelse med ca 900 gutter fra Stockholm (Olweus, 1974). Mobbing som interessefelt innen vitenskapelig forskning tok steget fra Norden og ut i verden på begynnelsen av 90-tallet. Den første internasjonale konferansen om mobbing ble avholdt i Stavanger sommeren 1987 (Roland & Munthe, 1989). Rundt 40 forskere og skolefolk fra de fleste vesteuropeiske land ble samlet i Europarådets arrangement. Det kom frem at mobbing hadde liten oppmerksomhet i de fleste landene som var representert på konferansen. Kunnskapen om fenomenet var heller laber.

Årsaksforklaringer til mobbing

Mye av den eksisterende forskningen på feltet mobbing dreier seg om hva som ligger i begrepet, og hva som er årsak til mobbing. Ordet mobbing beskriver egentlig ikke et nytt fenomen, men gir et nytt felles navn til mange gamle fenomener. De observasjonene av vold, overgrep, erting, diskriminering og konflikt som Heinemann observerte falt alt under begrepet mobbing. Innføringen av dette begrepet og tolkningen av det har splittet forskningen i to tradisjoner. Dette er for øvrig et klassisk skille innen sosialvitenskap; er det situasjon eller individ som teller?

På den ene siden kan man se på mobbing som gruppevold mot en avviker (Heinemann, 1972). Innen denne tilnærmingen tolkes mobbing som en gruppes kollektive aggresjon utløst av og rettet mot et individ som forstyrrer gruppens orden ved å skille seg ut. Det skapes en konflikt der alle er mot én. Etter overgrepet returnerer gruppen til sinnstilstanden som hersket før det avvikende individet forstyrret. Her er det situasjonen som teller, og teorien er tydelig preget av Lorenz forskning på dyrs atferd.

På den andre siden kan man også se på mobbing utført av flere, men det er enkeltindividets negative atferd ovenfor et annet individ som er fokuset (Olweus, 1992). Innen denne tilnærmingen tolkes mobbing som å bli utsatt for et eller flere individers negative handlinger. Det blir også sett på som et overgrep mer enn en konflikt. Dette begrunnes i tidsaspektet som taes inn i definisjonen av mobbing. Her er det individet som teller, både mobber og mobbeoffer.

Nasjonale og kommunale føringer for arbeidet mot mobbing tar stort sett utgangspunkt i den individfokuserende tilnærmingen. Både disse føringene og den

empiriske forskningen som ligger til grunn for føringene har tatt utgangspunkt i denne måten å forstå mobbing på. Det er helt klart at den gruppefokuserede tilnærmingen i begynnelsen var for lite definert som teori. Teorien ble tross alt utarbeidet gjennom observasjoner og med gruppen som sentreringspunkt. Observasjon gir bare en overfladisk innsikt og tolkes ut fra observatørens ståsted og oversikt. Mye av kritikken mot den første bruken av begrepet gikk på at mobbebegrepet uten en nærmere definisjon kunne ha en uheldig effekt ved at viktige sider ved problematikken ikke ville komme frem (Olweus, 1974). Den gruppefokuserede tilnærmingen forutsatte at gruppen besto av innbyrdes like individer som angrep et annerledes individ. De som da deltar i mobbingen blir i denne oppfatningen sett på som en anonym skare hvor alle deltakerne, med unntak av mobbeofferet, har samme følelser og agenda, og kanskje også er blottet for skyldfølelse. Dette synet på mobbing visker dermed ut gruppens enkeltmedlemmers innsats i mobbingen (Olweus, 1974).

Den andre tilnærmingen, som har individet i fokus, forsøker å legge grunnforståelsen for teorien hos individenes betydning for overgrepene. Teorien er at medlemmene tar meget ulik del i aktiviteten. Det er fremfor alt sannsynlig at det finnes en eller flere initiativtakere eller drivkrefter i gruppen som gjør at situasjonen i det hele tatt oppstår (Olweus, 1992). Denne tilnærmingen har fått godt fotfeste internasjonalt og definisjonen av begrepet mobbing som oftest blir brukt innen forskning preges av individfokuset.

Gruppefokustradisjonen er også blitt videreført, og man holder fast ved at mobbing må sees på som en gruppeprosess (Pikas, 1976, 1989). I videreføringen av denne tradisjonen handler mobbing om samspillet som oppstår når en gruppe elever opptrer trakkaserende overfor en person. Innen individfokuset legger man også vekt på gruppeprosesser, men setter individuelle kjennetegn ved mobbere og mobbeofre først i sin forståelse av årsaker og prosesser (Olweus, 1991, 1994, 1999).

Klassisk definisjon av mobbing

Definisjonen av mobbing som skolene i Norge bruker og lærerne skal ha kunnskap om kommer som tidligere nevnt fra individfokustradisjonen. Dette kan sies å være det klassiske perspektivet på mobbing. Det er også dette perspektivet som det vil bli fokusert på i denne litteraturgjennomgangen.

Innen det klassiske perspektivet på mobbing defineres det som følge: "En person er mobbet eller plaget når han eller hun, gjentatte ganger og over en viss tid, blir utsatt for negative handlinger fra en eller flere andre personer." (Olweus, 1992.

s.17).

Her ser vi at synet på mobbing som et gruppefenomen går over til å dekke både grupper og enkeltindivid. Uttrykket negative handlinger i definisjonen krever nærmere presisering. Den negative handlingen er når noen med hensikt påfører, eller prøver å påføre, en annen person skade eller ubehag. Mobbingen kan bli utført verbalt ved å håne, true og si vonde og ubehagelige ting som den andre ikke liker å høre. Mobbingen kan også være fysisk, som ved slag, spark, klyping, og holde fast noen mot ens vilje.

Både fysisk og verbal mobbing er en direkte handling mot mobbeofferet. Det finnes også en indirekte handling. Indirekte mobbing er når man vender ryggen til, fryser ut, eller nekter å etterkomme en annens persons ønsker for å irritere eller såre vedkommende. Her blir mobbeofferet gjerne holdt utenfor kameratgruppen og får få venner. Mobbeoffer for direkte mobbing er ofte også sosialt isolert.

Et annet viktig aspekt ved mobbing som uttrykkes i definisjonen ovenfor er tidsaspektet. Negative handlinger som foregår over tid betraktes som mobbing, i motsetning til tilfeldige episoder som iblant rettes mot en person og iblant mot en annen.

Med dette legges det to viktige prinsipper til grunn for hva som defineres som mobbing. Atferdens natur og tidsaspektet avgjør hvorvidt det er mobbing eller ikke. Det er imidlertid mange gråsoner og uklare overganger for hvordan forholdene oppfattes av de involverte (Høiby, 2002). Sosialiseringen blant barn og unge inneholder elementer av tøysing, tulling, terging og erting. For noen barn betyr ikke erting så mye, men for andre kan det være svært så alvorlig.

For at man skal kunne gjennomføre en forskningsmessig studie er det viktig at det foreligger en klar definisjon på hva mobbing faktisk er. Ut fra den klassiske tilnærmingen har vi fastsatt involverte parter i form av gruppe eller enkeltindivid, atferd i form av negativ handling, og kriterie i form av tidsaspektet. For at en utenforstående skal kunne skille mellom en mobbesituasjon og en annen konflikt er det også fordelaktig at de involvertes maktforhold til hverandre inkluderes i definisjonen av mobbebegrepet. Dette har Roland og Vaaland tatt høyde for i sin definisjon av mobbing: "Med mobbing eller plaging forstår vi psykisk og/eller fysisk vold rettet mot et offer, utført av enkeltpersoner eller grupper. Mobbing forutsetter et ujevnt styrkeforhold mellom offer og plager." (Roland & Vaaland, 1996. s.7). Ut fra dette er det ikke mobbing når to fysisk eller psykisk omtrent like sterke personer er i

konflikt, krangler eller slåss. Den som mobber har mer makt enn mobbeofferet, og mobberen har kontroll over offeret.

De tre viktigste faktorene når man skal definere mobbing er altså at det er en negativ handling som foregår over tid i et ubalansert mellommenneskelig maktforhold. I tillegg kan vi forstå ut fra definisjonen av mobbing at det er en eller flere mobbere. Det synes å være enighet om faktorene innen denne klassiske tilnærmingen til mobbing (Hareide, 2004).

De involverte partene

Hvem er det som er involvert i mobbingen? Som tidligere nevnt har man tidligere sett på mobbing som et gruppefenomen hvor mobberne nærmest var en anonym masse som angrep et avvikende individ. Ifølge dette synet kan hele skoleklasser være med på å trakassere en elev. Det avvikende individet hadde som regel en fysisk defekt som gjorde at han eller hun ble mobbet. Forskning viser at det ikke er noen overhyppighet av særlige fysiske kjennetegn, bortsett fra blant guttene, der mobbeofferet ofte er fysisk svakere enn sine jevnaldrende (Olweus, 1974, 1992).

Nesten alle mennesker har et eller annet fysisk avvik, vi er alle forskjellige. Den som er ute etter å finne ytre avvik hos mobbeofre som forklaring på deres situasjon, vil ofte finne det. Slik blir observatørens forutinntatte oppfatning bekreftet. Dette har også, sammen med medias fremstilling av mobbeofre, vært med på å skape denne myten om at den som har rødt hår og briller gjerne blir mobbet. Dessuten observeres det gjerne ikke hvor mange med rødt hår og briller som ikke blir mobbet.

Hvis man spør barn om hvorfor barn blir mobbet så er det ikke umulig at svaret dreier seg om ytre avvik som for eksempel fedme, uvanlig språk, rare klær, briller og rødt hår. Dette betyr ikke at det er det ytre avviket som er årsak til mobbingen. Det kan være slik at ytre avvik heller blir trukket frem og utnyttet av mobberne i en mobbesituasjon.

Når det kommer til mobbeofferet så er det blitt sagt at det kan være hvem som helst dersom en del gitte personlige og miljømessige forutsetninger er til stede (Leymann, 1987). Både gutter og jenter blir mobbet, men gutter er litt mer utsatt for å bli mobbet enn jenter (Roland & Vaaland, 1996). Risikoen for å bli mobbet knytter seg i størst grad til indre forhold, som viser seg i individets væremåte. Det generelle ytre tegnet er tap av kontroll i sosiale situasjoner. Tegnet kan vise seg som tårer, redsel, hjelpeløst sinne eller overdrevent defensivt uttrykk (Roland, 2007). Langvarig plaging kan bidra med å forsterke emosjonelle faktorer og tilhørende atferd som i

utgangspunktet gjør offeret til mål for mobbing.

Det er viktig å påpeke at når man merker en person som et offer for mobbing så betyr det nødvendigvis ikke at dette er en permanent og varig tilstand. Det ville vært uheldig å oppmuntre en person som går gjennom en periode som mål for mobbing til å se på seg selv som et uungåelig offer.

De som mobber skiller seg ikke nevneverdig ut gjennom utseende, klær eller dialekt (Roland, 2007). Både gutter og jenter mobber. Gutter har en tendens til å mobbe både gutter og jenter, mens jenter vanligvis bare mobber andre jenter (Olweus, 1992). Hovedtendensen har vært at gutter er mer aktiv enn jenter, og at gutter i større grad enn jenter bruker fysisk mobbing. En oppsiktsvekkende undersøkelse utført av Debra Pepler viser derimot at jenter mobber minst like mye som gutter, også fysisk (Pepler & Craig, 1995).

I studiet nevnt ovenfor ble det vist hvor vanskelig det er å oppdage mobbing, nettopp fordi det legges så stor vekt på at handlingene ikke skal oppdages av de voksne. Mobbingen som jentene utførte var så innfløkt at det nesten var umulig å observere uten videoopptak, som ble brukt i dette studiet. Dette har ført til at det er blitt rettet mer oppmerksomhet på at jentene oftere enn gutter definerer sine handlinger ut av mobbebegrepet, og derfor vil det sannsynligvis lett skje en underrapportering av jentemobbing ved ordinære studier og undersøkelser (Sandsleth, 2007).

De mest fremtredende forskjellene på mobberne og andre er at de har noe større belastninger enn andre, de relasjonelle forholdene hjemme er dårligere, og hos guttene er de som regel litt fysisk sterkere enn gjennomsnittet (Olweus, 1980, 1992; Roland 2007).

Det som legges i negativ handling i definisjonen av mobbing er omtrent det samme som legges i begrepet aggressiv handling. Den klare og viktige forskjellen mellom mobbere og andre finnes på aggressivitet. Aggressivitet predikerer også antisosial atferd generelt (Berkowitz, 1993; Loeber & Farrington, 2001). Man skiller vanligvis mellom to former for aggressivitet. Heinemann ville sannsynligvis argumentert for at mobbing er en form for gruppebasert reaktiv aggresjon. Reaktiv aggresjon er i moderne psykologi negative handlinger utløst av frustrasjon, nedverdiggelse eller liknende (Dodge, 1991). Det finnes imidlertid ingen forskning som støtter opp om teorien om gruppebasert frustrasjon, som ville vært resultatet om mobbing skyldtes en forstyrrelse av samhandlingen i gruppa forårsaket av

mobbeofferet.

Det finnes derimot forskning som bygger opp under teorien at mobbing kan være drevet av proaktiv aggresjon (Roland & Idsøe, 2001). Det kalles proaktiv aggresjon når aggresjonen motiveres av utsikten til materielle eller sosiale belønninger (Dodge, 1991). Aggresjon i denne sammenhengen har nødvendigvis ikke noe med sinne å gjøre, det er heller en strategi for å oppnå noe utenfor selve handlingen. Her tar også personen selv initiativet til den aggressive handlingen, og aggressiviteten er mer et personlighetstrekk eller et motivsystem som man alltid har. Mobbere skiller seg markert ut på proaktiv aggresjon, belønningene som oppnås er makt over offeret og tilhørighet innenfor den gruppa som utøver overgrepet (Roland, 2007).

Det finnes en tredje part som utgjør de involverte i mobbing. Dette er menneskene rundt mobber og mobbeoffer; voksne og medelever. Elevene utgjør som regel tilskuerne til mobbing, enten i passive, oppmuntrende eller beskyttende roller (Salmivalli et al, 1996; Salmivalli, 2005). Tilskuerne har en tendens til å misforstå hverandres holdninger til det som foregår. Den enkelte tilskuer tror ofte at de andre tilskuerne er mer positiv til mobbingen enn de i virkeligheten er (Roland & Vaaland, 1996). Falske normer som dette hindrer tilskuere i å støtte mobbeofre og kan føre til at enkelte tilskuere faktisk går sammen med mobberne i å plage offeret. Mobbere og mobbeofre misforstår tilskuernes holdninger på tilsvarende måte. Dette fyrer opp under mobbernes plaging, og øker belastningen på mobbeofferet.

De voksne, lærere og foresatte, er som regel indirekte involvert i mobbingen. De tar som regel ikke del i selve handlingen på noen måte, men berøres likevel. Foresatte berøres ved at barnet deres enten mobber eller blir mobbet. Lærere skal forhindre mobbing og være med på å skape et godt og trygt psykososialt miljø for elevene. Det har blitt rapportert at det foregår mobbing mellom lærere og elever (Hareide, 2004; Sandsleth, 2007). Det at lærere ikke tar mobbing alvorlig eller kanskje ikke våger å ta tak i problemet er også interessant. Olweus fant i sine tidligere undersøkelser at lærerne gjorde relativt lite for å motvirke mobbing, og at foresatte visste altfor lite om hva deres barn var utsatt for eller selv gjorde i skolen (Olweus, 1992).

Skolens rolle

Det har tidligere blitt hevdet at mesteparten av mobbingen foregår på skoleveien og ikke på skolen. Undersøkelser viser derimot at det er på skolen mesteparten av mobbingen foregår (Olweus, 1985). Sammenhengen her er i imidlertid at elever som blir mobbet på skoleveien også blir mobbet på skolen. Mobbeofrene får derimot betydelig mindre hjelp av andre om de blir mobbet på skoleveien.

Tidligere var den vanlige oppfatningen at det forekom mer mobbing på store skoler i storbyer og at omfanget av mobbing øker med klassens størrelse (Olweus, 1992). Forskning viser derimot at omfanget av mobbing ikke er avhengig av urbaniseringsnivå, skolestørrelse eller klassestørrelse. Likevel er det betydelige forskjeller både mellom skoler og mellom klasser, også når en korrigerer for elevenes hjemmeforhold (Olweus, 1992; Roland, 1999).

Skoleforskjeller kan kanskje forklares ut fra sosiale forhold i skolen, kollegiet og ledelse, og klassen. Denne sammenhengen er godt dokumentert for andre atferdsvansker blant elevene, men ikke når det gjelder mobbing (Roland & Vaaland, 1996). Andre atferdsvansker henger ofte sammen med mobbing, dermed er det ikke urimelig å anta at dårlig samarbeid mellom kolleger og svak skoleledelse bidrar negativt når det gjelder omfanget av mobbing på skolen.

En undersøkelse på kvalitet i skoleledelse sammenlignet med mobbing i skolen konkluderte med at svært dårlig standard på faktorer for skolenivå trolig trekker opp omfanget av mobbing blant elevene, og at svært god standard sannsynligvis drar i motsatt retning (Roland & Galloway, 2004). Denne ene undersøkelsen gir derimot ikke grunnlag for sikre konklusjoner. Det ble bare undersøkt to skoler som skilte seg markert ut, og når man ser på alle skolene i undersøkelsen under ett så hadde imidlertid ikke de generelle faktorene på skolenivå så stor betydning for omfanget av mobbing blant elevene. Dette finner man også i andre undersøkelser som konkluderer med at generelle trekk på skolenivå har noe, men ikke sterk sammenheng med elevenes atferd (Teddlie & Stringfield, 1993).

På klassenivå så har man funnet at en autorativ klasseledelse hadde negativ sammenheng med mobbing (Roland & Galloway, 2002). Ved autorativ klasseledelse fremstår læreren som klassens tydelige leder gjennom å sette de viktige standardene, gi omsorg til hver elev, kontrollere at standardene holdes, og delegere frihetsgrader når eleven og klassen er klar for det. Dette skaper et positivt mønster i klassen, normer og relasjoner mellom elevene, og gir en kontekst som hindrer potensielle plager i å

mobbe andre.

Det er rimelig å anta at en autorativ klasseledelse krever at klasselederen har tilstrekkelig med kunnskap om mobbing for å kunne sette de viktige standardene og skape de rette normene i klassens sosiale miljø. Det er også rimelig å anta at klasselederne skal gå foran som gode eksempler og ha et godt sosialt miljø seg imellom. Dette er også viktig for å få et helhetlig samarbeid i arbeidet mot mobbing i skolen.

Resultat av mobbing

En av grunnene til at det er så viktig å sette fokus på mobbeproblematikken er følgene mobbing har for de involverte. I Dublin finnes det et eget senter for forskning om mobbing. Senterets forskning har bidratt vesentlig til forskningen om selvbildet til mobbere og mobbeoffer, samt skolebaserte tiltak mot mobbing (O'Moore, 1989, O'Moore & Hillery, 1999, O'Moore & Minton, 2004). Flere undersøkelser viser at mobbeofrene har et betydelig lavere selvbilde enn gjennomsnittet (Olweus, 1974; Björkqvist et al. 1982; O'Moore & Kirkham, 2001). Spesielt indirekte mobbing som utfrysning, men også direkte mobbing, gir en melding til offeret om at han eller hun er mindre verdt. Ved langvarig plaging, som mobbing jo er, vil offeret etter hvert tro at meldingen er riktig. Lavt selvbilde kan også være en risikofaktor for å først bli mobbet ettersom lavt selvbilde merkes av andre, og utnyttes gjerne av mobberne (Roland, 1999; Salmivalli, 2005).

Mobbeofrene har betydelig mer frykt og angst enn andre barn og unge (Olweus, 1974; Salmivalli, 2005). Mobbing gjør at offeret får meget dårlige erfaringer med bestemte andre personer, som regel mobberne. Dette gjør at det utvikles en frykt for disse. Sannsynligvis sprer denne frykten seg og fører til sosialt ubehag også ovenfor andre barn og unge. Dette kan også utvikle seg til generell angst, som i verste fall lammer livsutfoldelsen.

Resultater av langvarig plaging kan være depresjon og selvmordstanker. Tristhet, håpløshet og mangel på energi og pågangsmot, klassiske kjennetegn på depresjon, rapporteres hos mange mobbeofrene (Björkqvist et al. 1982; Roland, 2002). Mobbeofrene har langt oftere selvmordstanker enn andre (Roland, 2002).

Ofre for langvarig plaging kan sannsynligvis også utvikle muskel- og skjelettplager. I meget stor grad skyldes disse lidelsene psykososiale belastninger (Bru et al. 1998).

Hos mobberne har forskning vist at aggressive elever som mobber har en

større risiko for senere å bli innblandet i annen problematferd som kriminalitet og alkoholmisbruk (Loeber & Dishion, 1983; Magnusson et al. 1983; Olweus, 1992). Denne forskningen baserer seg stort sett på gutter som mobber, men det finnes også studier som indikerer at dette forholdet også kan gjelde for jenter (Hamalainen, 1995).

Oppsummering

Begrepet mobbing har blitt foretrukket for å beskrive flere fenomener etter at Heinemann brukte det for å beskrive trakasseringen han så mellom elever i skolegården. Begrepet har tatt helt over for andre ord som beskriver sosiale problemer i skolen. Mobbing har fått stor oppmerksomhet og ble etter hvert sett på som en reel og alvorlig problematferd. Nasjonale kampanjer mot mobbing i skolen har blitt gjennomført og forbud mot mobbing har fått sin plass i lovverket.

Skandinaviske land gikk i tet med vitenskapelige undersøkelser for å forstå og kategorisere fenomenet. Etter hvert fikk resten av verden opp øynene for forskningen som foregikk. Generelt er forskningen om mobbing svært empirisk preget, og den har i stor grad vært konsentrert om årsaksforklaring, omfang, personlighetsfaktorer og hjemmeforhold. Likt for de fleste som driver forskning om mobbing er hvordan mobbing defineres. Her står det klassiske perspektivet sterkt.

Norske grunnskolors arbeid mot mobbing tar utgangspunkt i det klassiske perspektivet. Alle skolens ansatte skal ha kunnskap om mobbing ut fra dette perspektivet, og skolens antimobbeprogram opererer fra dette igjen.

Mobbing, ifølge det klassiske perspektivet, defineres ut fra tre faktorer. Disse faktorene er handling, tid og maktforhold. Det klassiske perspektivet er kort oppsummert at mobbing er en negativ handling som foregår over tid i et ubalansert maktforhold. Man skiller mellom direkte og indirekte mobbing.

Både gutter og jenter mobber, men hovedtendensen er at gutter er mer aktiv enn jenter. Gutter mobber både gutter og jenter, mens jenter i hovedsak mobber andre jenter. Det er ikke noen ytre faktor som spesielt skiller mobbeofre fra andre, men gutter som mobber er vanligvis litt fysisk sterkere enn gjennomsnittet. Mobbere skiller seg fra andre ved at de relasjonelle forholdene hjemme er dårligere. De skiller seg også fra andre på aggressivitet, og da er det hovedsakelig på proaktiv aggresjon.

Resultat av mobbing assosieres med negative langtidseffekter og mobbeoffer viser lavt selvbilde, angst og depresjon. Mobbing kan betraktes som en del av et mer generelt mønster av antisosial eller regelbrytende atferd. Det er en betydelig risiko for at mobbere senere innblandes i annen problematferd som kriminalitet og

alkoholmisbruk.

Litteraturgjennomgangen av eksisterende forskning på feltet mobbing viser at det er blitt gjort lite forskning på skolens rolle i arbeidet mot mobbing. Det virker som om forskning på mobbing i skolen bare dreier seg om omfanget av mobbing og oppfatninger av mobbing. Hvorfor er det ingen som spør seg om tilnærmingen til mobbing skolene opererer med er rett å bruke? Hvorfor er det ingen som ser på om skolene faktisk har kunnskap om mobbing? Det virker som om det dreier seg mest om å utvikle flest mulig antimobbeprogrammer og presse disse på skolene. Og blir alle lærerne involvert i arbeidet mot mobbing? Det er viktig at skolen tar tak i mobbeproblematikken og driver et godt og helhetlig arbeid mot mobbing som inkluderer alle voksne. Autorativ klasseledelse og sterk skoleledelse som klart uttrykker sitt standpunkt i forhold til mobbing virker å være fungerende for å minske omfanget av mobbing i skolen.

For å belyse noen av spørsmålene ovenfor har faktiske forhold i grunnskolene blitt undersøkt i en stor norsk bykommune. Målet var å få ny kunnskap om hva som faktisk blir gjort i skolen og om lærerne har kunnskapen som de er pålagt å ha fra nasjonale føringer. Resultatene av denne undersøkelsen vil deretter bli diskutert sammen med spørsmålene som oppsto av betraktningen av eksisterende forskning på feltet mobbing.

Metode

Deltakere

Deltakerne besto av lærere og enhetsledere fra grunnskolene i en stor norsk bykommune. Alle grunnskolene i bykommunen ble valgt ut til undersøkelsen. Det var til sammen 35 grunnskoler bestående av 23 barneskoler, 6 ungdomsskoler, og 6 kombinertskoler fordelt over hele kommunen.

Samlet ble 35 enhetsledere invitert til å delta og oppfordret til å videresende undersøkelsen til sine ansatte. Av disse ble 39 skoleansatte (29 kvinner, 10 menn, gjennomsnittlig aldersgruppe = 51-65 år) fra grunnskolene inkludert i dataanalysene. Fra utvalget var 16 ansatt på en barneskole, 14 på en ungdomsskole og 5 på en kombinertskole (4 missing). Av disse svarte 19 på hele undersøkelsen. 20 deltakere fullførte ikke.

Instrument

Det ble konstruert en egen spørreundersøkelse som hadde som mål å undersøke hvilke tiltak skolene har for å bekjempe og forebygge mobbing, samt måle kunnskapsnivå og syn på egen kompetanse hos skoleansatte (se appendix). Skjemaet ble utviklet på grunnlag av eksisterende teoretisk og empirisk informasjon om mobbing og skolebaserte antimobbeprogram. Spørsmålene ble utformet fra en forundersøkelse og kommunal handlingsplan mot mobbing basert på nasjonale føringer og opplæringsloven.

Skjemaet ble konstruert i det nettbaserte undersøkelsesverktøyet SurveyMonkey.com.

Skjemaet besto av tre deler. Den første delen innhentet generell informasjon om respondenten og ved hvilken skole hun eller han var ansatt. Det ble ikke spurt etter noen persondata som kunne identifisere respondenten. Den andre delen innhentet informasjon om skolens tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing, og informasjon om respondentenes eget syn på skolens tiltak og egen kompetanse i forhold til arbeidet mot mobbing. Tredje og siste del av spørreundersøkelsen hadde som mål å undersøke skoleansattes kunnskap om mobbing.

Spørreundersøkelsen hadde en kombinasjon av flervalgsspørsmål og 4-punkts måleskalaer. Alle spørsmålene måtte besvares for å kunne fortsette til neste side i undersøkelsen. Kunnskapsspørsmålene i den tredje delen var både flervalgsspørsmål hvor ett eller flere alternativ kunne være riktig, og åpne spørsmål hvor deltakerne selv

fylte inn svarene.

Det var til sammen 51 spørsmål i spørreundersøkelsen, hvorav 31 er flervalgsspørsmål og 17 er 4-punkts måleskalaer. Den tredje delen av spørreundersøkelsen hadde 3 åpne spørsmål og 3 flervalgsspørsmål med flere rette svaralternativ. Det ble også lagt til to spørsmål for å måle angst for å gripe inn i mobbesituasjoner av ulik grad som skulle scores på en 5-punkts måleskala fra “Ikke engstelig” (1) til “Meget engstelig” (5).

Forundersøkelse

Før selve spørreundersøkelsen var det nødvendig å få en oversikt over hvilket antimobbeprogram hver enkelt skole hadde tatt i bruk. I utgangspunktet skal denne informasjonen foreligge ved kommunen. Skoleeier er ansvarlig for å følge opp skolene i deres arbeid og ha oversikt over hva som blir gjort i skolene. Dette var ikke tilfelle i kommunen undersøkelsen ble gjennomført.

En e-post ble sendt ut til alle enhetslederne til skolene på vegne av dette studiet og skoleeier. Der ble det presisert at dette var en forundersøkelse for denne avhandlingen, og en kartlegging for bykommunen. I forundersøkelsen ble det stilt ett enkelt spørsmål: Hvilket antimobbeprogram har din skole tatt i bruk? E-posten var innstilt slik at det ble gitt tilbakemelding når e-posten først ble lest. Dette var hovedsakelig for å dobbeltsjekke at e-posten ble mottatt av alle, men ble etter hvert interessant ettersom det var flere som leste e-posten uten å svare i det hele tatt.

Siden ikke alle svarte på denne enkle henvendelsen på vegne av både dette studiet og skoleeier, måtte noe av informasjonen innhentes på en annen måte. Det ble avgjort at siden enhetslederne ikke svarte så skulle dette gjøres ved å undersøke alt av offentlig informasjon om skolene. Grunnen til dette var at informasjonen skulle kunne innhentes enkelt på samme måte som foreldre eller foresatte som søker informasjon om skolene skulle kunne gjort. Et såpass viktig tema som hva skolen gjør for å hankses med mobbeproblematikken burde være lett tilgjengelig for alle som søker denne informasjonen.

Etter at informasjonen var blitt samlet inn var oversikten og kartleggingen av antimobbeprogrammer i grunnskolene i bykommunen ferdig. Skoleeier fikk sin rapport og studiet kunne fortsette. Ut fra kartleggingen kunne det trekkes sammenligninger mellom skolenes antimobbeprogrammer. Dette gjorde det lettere å konstruere en spørreundersøkelse som kunne treffe flere skolars tiltak samtidig.

Prosedyre

Før spørreundersøkelsen ble igangsatt ble den pilottestet for å se om innholdet ble forstått. Pilottestgruppen bestod av studenter og personer både innenfor og utenfor skoleverket og læreryrket. Etter pilottesten ble nødvendige forandringer gjort. Dette var stort sett ordlyd og setningsoppbygging for å forenkle spørsmålene. Ut fra pilottesting av undersøkelsen ble gjennomsnittlig tid på undersøkelsen beregnet til ca fem minutter.

Spørreundersøkelsen ble sendt ut til skolene i form av en e-post formidlet via enhetslederne. Enhetsleder ble oppfordret til å videresende undersøkelsen til alle ansatte ved de respektive skolene som hadde direkte kontakt med elevene. I e-posten som ble sendt ut fikk enhetslederne informasjon om at resultatene fra forundersøkelsen var videresendt til skoleeier, kort informasjon om undersøkelsen, og linken til selve spørreundersøkelsen. Informasjonen om spørreundersøkelsen og linken skulle videresendes.

I informasjonen ble det tydelig presisert at undersøkelsen var anonym. Det ble også informert om at undersøkelsen ville ta ca fem minutt å besvare. Til slutt ble det oppfordret til å svare så godt og ærlig som mulig, og uten å bruke hjelpemidler for å svare på kunnskapsdelen. Enhetslederne ble også bedt om å gi tilbakemelding på hvor mange de hadde videresendt undersøkelsen til. Etter en bestemt tidsperiode fikk skolene purring med en tidsfrist på en uke. Samme e-post ble sendt til enhetslederne med linken og informasjonen som skulle videresendes.

Resultat og diskusjon

Respons

Ut av bykommunens 35 grunnskoler var det 20 skoler som svarte på spørsmålet om bruk av antimobbeprogram i forundersøkelsen. Det var 15 skoler som ikke svarte, hvorav 8 skoler leste mailen uten å svare og 7 skoler unnlot å lese.

På spørreundersøkelsen ble derimot bare 11 av de 35 grunnskolene representert. Det betyr at 24 av bykommunens grunnskoler faller bort. 13 enhetsledere leste e-posten med spørreundersøkelsen som ble sendt ut, 3 av disse ga tilbakemelding på hvor mange skoleansatte de hadde videresendt undersøkelsen til. Til sammen ble undersøkelsen med sikkerhet videresendt til 119 lærere av de tre skolene. Til sammen 39 lærere fordelt på 11 skoler begynte å svare på undersøkelsen (se tabell 1).

Tabell 1

Frekvens: antall respondenter pr skole

<u>Skole</u>	<u>Respondenter</u>
1 Barneskole	1
2 Barneskole	1
3 Barneskole	1
4 Barneskole	2
5 Barneskole	4
6 Barneskole	7
7 Ungdomsskole	5
8 Ungdomsskole	9
9 Kombinertskole	1
10 Kombinertskole	1
11 Kombinertskole	3
<u>Total</u>	<u>35</u>

Note. N=39, 4 missing. Skolene er tilfeldig gitt en numerisk kode fra 1 til 11.

Bare 19 fullførte hele spørreundersøkelsen. Det er ikke noe klart mønster i frafallet, men de siste faller fra ved begynnelsen av kunnskapsdelen. Det kan tolkes

slik at respondentene som stoppet her ikke ville vise kunnskapsnivået sitt eller kanskje følte seg angrepet. Det kan også være slik at undersøkelsen var for lang, men da ville det sannsynligvis vært noe frafall i kunnskapsdelen også. Det er uansett for få respondenter til å kunne trekke noen sikre konklusjoner.

Den lave svarraten kan tolkes som lav interesse for temaet mobbing i skolen. Det virker ikke som om det er noen interesse for å besvare en undersøkelse om mobbing. Man kan diskutere om det er temaet som er av liten interesse eller det faktum at det er en studentundersøkelse. En av enhetsledernes tilbakemelding på forundersøkelsen var at skolen brukte å få mange henvendelser fra studenter som ville gjennomføre spørreundersøkelser for lærere, elever og ledelse, og at de ikke hadde tid til å besvare alle henvendelser og oppfylle alle ønsker. Derfor kunne man ikke regne med at denne undersøkelsen ble prioritert. Det er faktisk blitt gjort mange undersøkelser med utgangspunkt i skolen, og mange får god respons. Hvorfor skulle ikke da en undersøkelse med et så viktig tema som mobbing også få god respons? Det kan tolkes slik at mobbing er et tema mesteparten av enhetslederne for grunnskolene ikke vil prioritere.

Skolens tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing

Ut fra resultatene fra forundersøkelsen og selve spørreundersøkelsen viser det seg at de fleste grunnskolene i bykommunen har iverksatt tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing. Skolenes valg av antimobbeprogram vises i tabell 2. De fleste skolene har valgt å utvikle et eget antimobbeprogram, og disse er stort sett rapportert å ha blitt utarbeidet fra kommunens strategiske handlingsplan. Skolene som ikke svarte på verken forundersøkelse eller spørreundersøkelse, og som ikke har noen offentlig programerklæring, går under "vet ikke" i tabellen.

Tabell 2

Oppsummering av skolenes valg av antimobbeprogram

Antall Skoler	Antimobbeprogram			
	<u>Olweus</u>	<u>Zero</u>	<u>Skolens eget</u>	<u>Vet ikke</u>
Barneskoler	3	7	12	1
Ungdomsskoler	0	0	4	2
Kombinertskoler	1	3	2	0
Total	4	10	18	3

Note. N=35 grunnskoler (23 barneskoler, 6 ungdomsskoler, 6 kombinertskoler).

En av enhetslederne for en ungdomsskole kommenterte skolens programvalg og sa at ingen av de anerkjente antimobbeprogrammene er spesielt tilpasset ungdomstrinnet. Dette kan forklare hvorfor ingen ungdomsskoler har valgt et av de anerkjente antimobbeprogrammene. Dette resultatet kan tolkes slik at det er behov for å utarbeide og teste et program som også er tilpasset ungdomstrinnet.

Kunnskap om mobbing

21 respondenter (N = 39, 7 missing, gjennomsnittlig aldersgruppe = 51-65 år) rapporterer at de har lært om mobbing under utdannelsen sin.

31 respondenter (N = 39, 8 missing) har et gjennomsnitt på 2.84 på følelse av egen kompetanse i arbeidet med mobbing, målt på en skala fra 1 (lite kompetent) til 4 (Meget kompetent) SD = .73. Tro på kompetanse når det kommer til å gripe inn i en mobbesituasjon er omtrent det samme (N = 39, 9 missing, M = 2.80, SD = .66).

Ut av en summert toppscore på max 13 poeng på kunnskapsspørsmålene i siste del av spørreundersøkelsen ligger gjennomsnittet til respondentene på 8.79 (N = 39, 20 missing, SD = 1.75). En korrelasjonsanalyse ble gjort for å se om respondentenes kunnskap om mobbing, summert fra spørreundersøkelsens kunnskapsdel, korrelerte med å ha lært om mobbing i utdannelsen og følelse av egen kompetanse (se tabell 3). Det var ingen korrelasjon mellom noen av variablene. Dette er sannsynligvis resultat av for få par i utvalget. Det mangler flere observasjoner mellom variablene.

Tabell 3

Korrelasjon mellom kunnskap, utdanning og selvrapportert kompetansenivå

Variabel	1	2	3
Lærere (n = 19)			
1. Kunnskap	-	.00	.06
2. Utdanning		-	-.06
<u>3. Kompetansenivå</u>			<u>-</u>

Note. N = 39, 20 missing.

En oversikt over gjennomsnittet for summert score på kunnskapsdelen av spørreundersøkelsen for hver skole fordelt på hvert antimobbeprogram vises i tabell 4. Gjennomsnittet er over middels høyt for alle de tre antimobbeprogrammene. Kanskje er lærere på skoler som bruker Olweus-programmet litt mer kunnskapsrik, men utvalget er ikke stort nok for å kunne trekke noen sikre konklusjoner.

Tabell 4

*Gjennomsnitt av score på kunnskap**om mobbing fordelt på antimobbeprogram*

Antimobbeprogram	M	SD	SE	n
Olweus	9.50	1.76	.72	6
Zero	8.20	1.48	.66	5
<u>Skolens eget</u>	<u>8.57</u>	<u>2.07</u>	<u>.78</u>	<u>7</u>

Note. N = 39, 21 missing.

Antimobbeprogramkategori “vet ikke” er konstant og har blitt utelatt.

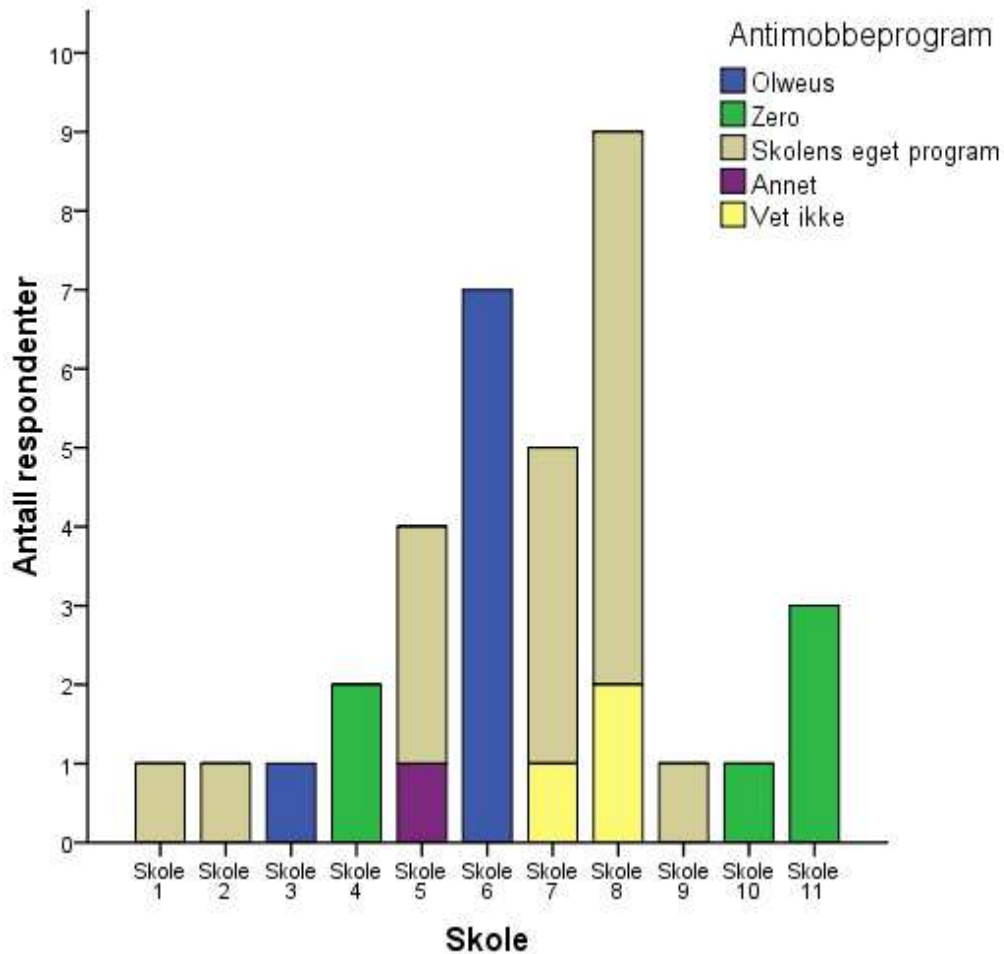
På spørsmål om hvilke tre kriterier som definerer mobbing hadde de fleste fått med tidsaspektet og ubalansen i maktforholdet. Kriteriet som ble mest underrapportert var at mobbing er en negativ handling. Det er mulig at det ikke ble oppgitt som et av kriteriene siden det ligger i ordet mobbing at det er en negativ handling.

Andre svar på spørsmålet som ikke ble gitt poeng var for eksempel at de tre kriteriene som definerte mobbing var erting, plaging og mobbing, eller bare utøving av makt. Ut av alle svarene som ble gitt kan det tyde på at det ikke blir lagt like stor vekt på definisjonen av mobbing ut fra den klassiske forståelsen av mobbing på alle skolene.

På åpent spørsmål om hvilke arenaer mobbing foregår oppga samtlige respondenter skolegård og skolevei. 11 av 19 oppga også digital arena som for eksempel sms, nettsamfunn og andre nettsteder. På spørsmål om skolen har gjort elevene bevisst på digitale medier som en mobbearena svarer hele 70% ja (N = 39, 12 missing).

På det siste åpne spørsmålet i kunnskapsdelen av spørreundersøkelsen ble det spurt om hva det betydde at elevene skulle erfare nulltoleranse for mobbing på skolen. Alle respondentene som svarte på dette spørsmålet var tydelig på at mobbing ikke aksepteres.

På spørsmål om hvilket antimobbepogram respondentens skole hadde tatt i bruk var respondenter på 8 av skolene samstemte om programvalg. Figur 1 viser at respondenter på skole nr.5, 7 og 8 gav ulike svar. Denne fremstillingen viser ikke bare at noen lærere på skoler med eget program ikke vet om tiltakene skolen har for å bekjempe og forebygge mobbing, men gir også et bilde av skolen som en helhet i forhold til programerklæringen og involvering av skolens ansatte. Et større utvalg hadde gitt et bedre bilde av hvor godt involvert lærerne er i arbeidet med mobbingen. Respondentene selv (N = 39, 8 missing) rapporterer at de føler seg ganske involvert på en firepunktsskala fra 1 (lite involvert) til 4 (meget involvert), $M = 3.06$, $SD = .96$.

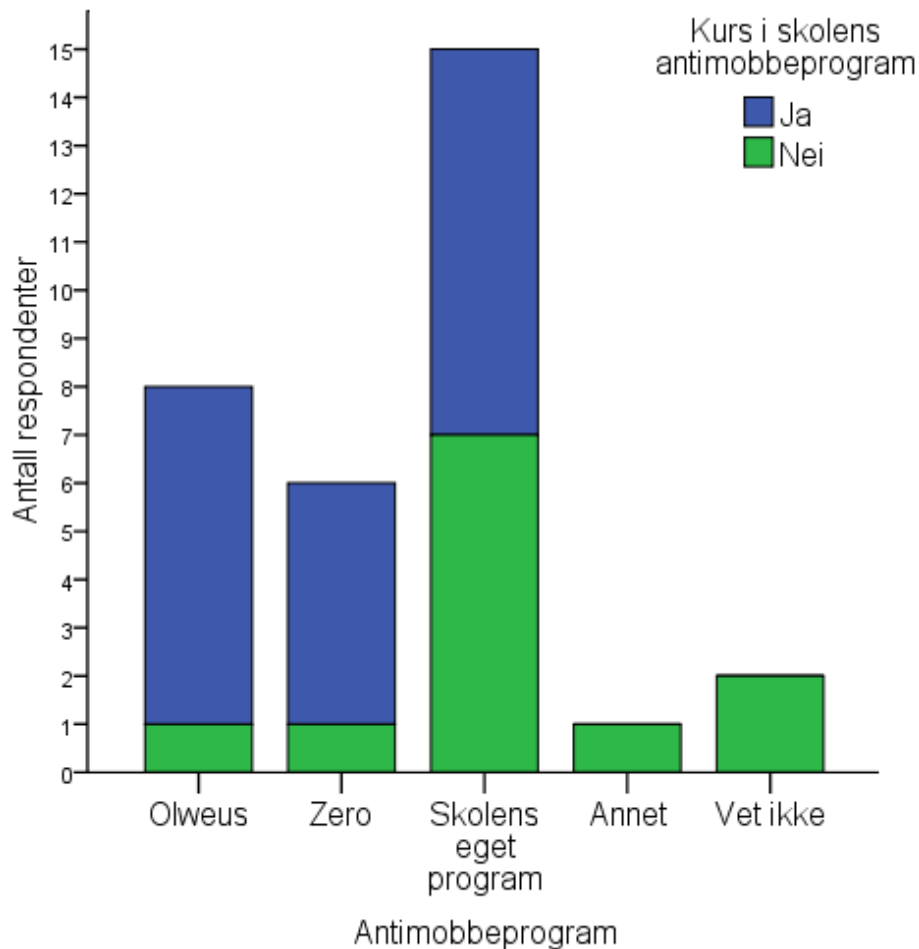
Figur 1. Rapportert antimobbeprogram av respondentene, N=39, 4 missing.

Når noen lærere ikke vet hvilket antimobbeprogram skolen bruker kan dette tolkes som at samarbeidet mellom ledelsen og lærerne ikke er godt nok. Dette kan også tyde på at skolen som en helhet ikke er tydelig på arbeidet mot mobbing.

I undersøkelsen ble respondentene også spurt om de hadde blitt kurset i skolens antimobbeprogram, og hvor tydelig de syntes skolens programerklæring var. En korrelasjonsanalyse ble gjort for å undersøke forholdet mellom rapportert grad av tydelighet og kursing i skolens antimobbeprogram. Det var en sterk, negativ korrelasjon mellom variablene, $r = -.75$, $n = 32$, $p < .001$. Hvorvidt lærerne er blitt kurset i antimobbeprogrammet assosieres med programerklæringens tydelighet.

Det er sannsynlig at skoler som bruker et anerkjent antimobbeprogram, som for eksempel Olweus-programmet eller Zero, også kurser lærerne i dette ettersom programmet krever at alle er satt inn tiltaket. Lærere som får informasjon om, og opplæring i skolens tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing har mest

sannsynligvis også kontroll over hva tiltaket gjelder, enten det er et anerkjent antimobbeprogram eller skolens eget program. Hvilke antimobbeprogram som skiller seg ut kan man se i figur 2.

Figur 2. Antall respondenter som er blitt kurset i skolens antimobbeprogram

Et større antall av respondentene som jobbet på en skole som bruker Olweus-programmet eller Zero rapporterer at de er blitt kurset, i motsetning til respondenter fra skoler med eget program. Vi ser også at respondenter som ikke vet hvilket program skolen deres bruker heller ikke er blitt kurset, noe som bekrefter antagelsen om at tydelighet og kursing henger sammen. Man kan dermed konkludere med at skoler med eget antimobbeprogram er mindre tydelig på programerklæringen sin. Dette kan ha en negativ effekt på omfanget av mobbing på skolen ved at skolen ikke er tydelig på sitt tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing, og dermed erfarer sannsynligvis ikke elevene nulltoleranse for mobbing.

Oppsummering

Undersøkelsen viser at de fleste grunnskolene i bykommunen har fulgt kommunens befalinger om tiltak for å bekjempe og forebygge mobbing ved å bruke et antimobbeprogram. Undersøkelsens lave svarrate kan tyde på at mobbeproblematikken derimot ikke er prioritert i skolen. Den lave svarraten tolkes slik at det ikke er interesse for arbeid mot mobbing i bykommunens grunnskoler.

Det har kommet frem av undersøkelsen at ungdomsskoler ikke har valgt å bruke anerkjente antimobbeprogram, og det er sannsynligvis på grunn av at de anerkjente programmene ikke er tilpasset ungdomstrinnet.

Lærernes kunnskapsnivå ligger gjennomsnittlig over middels høyt nivå målt ut fra kunnskap om mobbing fra den klassiske definisjonen av mobbing. Lærerne føler seg gjennomsnittlig noe kompetent i arbeidet mot mobbing.

Resultatene fra undersøkelsen tolkes slik at skoler med eget antimobbeprogram er dårligere på å involvere alle ansatte i arbeidet mot mobbing enn skoler med anerkjente antimobbeprogram. Dette får konsekvenser for målet om nulltoleranse for mobbing.

Begrensninger

Undersøkelsens resultater begrenses av den lave svarraten. Studiet rekker ikke ut til alle lærerne ved å gå gjennom skolens enhetsledere. Kanskje hadde det blitt et større utvalg om man gikk direkte til hver skole og kontaktet alle lærerne, istedenfor å nå ut til dem via enhetslederne.

En annen begrensning er at med denne fremgangsmåten gir man all makt til enhetslederne som blir sittende og bestemme om dette arbeidet er viktig for skolens barn og arbeidet mot mobbing.

Ved en eventuell replikasjon av denne undersøkelsen ville enhetslederne blitt strøket fra deltakelsen og lærerne ville blitt direkte kontaktet. Slik får man både bedre oversikt over antall inviterte respondenter og høyere svarprosent.

Generell diskusjon

Denne avhandlingen forsøkte å frem ny kunnskap som kunne være med på å forklare hvorfor mobbing fremdeles er et eksisterende problem i skolen, til tross for alt arbeidet mot mobbing, ved å gjøre en litteraturgjennomgang av eksisterende forskning på feltet mobbing og å undersøke grunnskolene i en stor norsk bykommune.

Litteraturgjennomgangen av eksisterende forskning på feltet mobbing viser at forskningen i hovedsak dreier seg om årsaksforklaring, omfang, personlighetsfaktorer

og hjemmeforhold. Det blir også konstruert flere antimobbeprogram som har som mål å hjelpe skolene å bekjempe mobbing. Statlige midler går stort sett til disse antimobbeprogrammene, og svært lite går til for eksempel elevmegling eller programmer for konflikthåndtering (Hareide, 2004). Lite forskning dreier seg om skolemiljø i forhold til mobbing, eller lærernes kompetanse. Dette er forhold som tilsynelatende burde ligge til grunn for at antimobbeprogram skal fungere.

Undersøkelsen viste at skolene har tatt i bruk antimobbeprogram slik som de er pålagt. Skolene viser derimot ikke interesse for arbeid med mobbeproblematikken, som dette studiet er. Det kan virke som at de fleste tenker at jobben er gjort når de kan vise til et antimobbeprogram eller handlingsplan for å bekjempe og forebygge mobbing. Likevel viser tall at elevene rapporterer at mobbing foregår.

Om vi ser på det som ble tatt opp aller først i innledningen, omfanget av mobbing, så kan man diskutere hvorvidt det er mulig å først og fremst måle mobbingen. Fra litteraturgjennomgangen av forskning på mobbing viser det seg at det er uenighet om hva som ligger i begrepet. Hvordan skal man da være sikker på hva det er man måler? Tallene som blir presentert i innledningen er hentet fra elevers egen rapportering av mobbing. Denne metoden har en svakhet ved at man får rapportert alt fra erting til tortur i samme tall. Det blir som å telle antall mennesker i verden ved å telle antall land (Pikas & Liljebrand-Skog, 2002). Usikkerheten om hva som ligger i begrepet mobbing ser vi også hos lærerne som svarte på undersøkelsen. Der ble mobbing rapportert som alt fra erting til diskriminering.

Et studie viste også at mobbing var så vanskelig å oppdage at det måtte et kamera til for å se det (Pepler & Wendy, 1995). En vurdering av Norges første manifestperiode viste at innsatsen mot mobbing hadde hatt effekt ved at omfanget av mobbing hadde gått ned. Dette er jo fine resultater, men hva om den mobbingen som enda gjenstår er den skjulte, tunge trakkaseringen? Når noe av mobbingen er så vanskelig å oppdage, hvordan kan man være sikker på at antimobbeprogrammene klarer å fjerne dette?

Mye av eksisterende forskning på mobbing er helt besatt på omfanget av mobbing og det legges frem tall etter tall, alle med forskjellige utgangspunkt i hva som faktisk er blitt målt. Dette blåses deretter opp i media. Et godt eksempel på dette er et studies fokus på omfattende dokumentering av omfanget av mobbing i England, Sheffield-prosjektet, som resulterte i at engelsk media kalte England for Europas mobbehovedstad (Smith et al. 2004). Deretter blir det fattet vedtak og opprettet regler

og kjørt kampanjer på skolene.

I Norge går statsminister og regjering ut og proklamerer krig mot mobbing i skolen, manifest blir laget, lover opprettet og handlingsplaner utarbeidet. Mye av forskningen på mobbing dreier seg om å lage effektive antimobbeprogrammer skolene kan smykke seg med. Felles for de fleste er at de tar utgangspunkt i forståelsen av mobbing som er mest utbredt. Dette betyr ikke at denne forståelsen er den som nødvendigvis passer skolen best. Ved den klassiske forståelsen legges fokuset for problematikken hos enkeltindividene. Mye forskning dreier seg om hvorfor disse mobber eller blir mobbet. Dette sterke fokuset på enkeltindividet kan ha den uheldige effekten av at den som mobber på en måte blir offentlig hengt ut av skolen. Målet for skolene blir å finne en syndebukk, og så straffe vedkommende. Forskningen på individuelle egenskaper hos mobber og mobbeoffer virker å forsøke å sette barn og unge i en bås alt ettersom de har tendenser til å være mobber eller mål for mobbing. I litteraturgjennomgangen av forskning på mobbing ble det nevnt at det kan være uheldig å behandle noen som er mål for mobbing som et offer ettersom det kan virke som om man er blitt en spesiell personlighetstype.

Et annet aspekt ved disse antimobbeprogrammene som blir anbefalt å bruke er at de fokuserer mye på atferdskorrigerende og sanksjoner. Er det ikke en fordel om skolene legger mer grunnleggende verdier til rette før de begynner med å ta syndebukkene? Arbeidet mot mobbing i skolen er så fokusert på problemet at grunnen for problemet blir glemt eller kanskje fortrent? En dårlig ledelse med et dårlig kollegialt miljø kan som det ble vist i et studie ha en negativ effekt på omfang av mobbing mellom elevene (Roland & Galloway, 2004). Man burde kanskje også fokusere på miljøet som tillater at mobbingen skjer, og deretter konfrontere lederne som er ansvarlig. De anerkjente mobbeprogrammene har ikke utviklet variabler for en sosial forståelse. Det er allerede blitt nevnt at mesteparten av statlige midler går til antimobbeprogram, men kanskje tyder funnene fra studiet ovenfor at man burde satse mer på utvikling av det sosiale miljøet først.

I antimobbeprogrammenes arbeid mot mobbing og eksisterende forskning på mobbing er tanken at hos elevene finnes problemene. De færreste ser på elevene som ressurser i arbeidet mot mobbing. Strategisk handlingsplan mot mobbing viser til forebyggende arbeid ved at skolene skal etablere klare regler for hvordan elevene kan og ikke kan oppføre seg, for deretter å følge opp og reagere på brudd av disse reglene. Kanskje kunne et alternativ vært å bruke elevenes enorme ressurser og lære de positiv

atferd og konflikthåndtering. Dette er det ingen forskning på, eller antimobbeprogram som tar høyde for.

Man blir heller ikke kvitt mobbing ved å bruke skippertak, slik skolens kampanjetradisjon har som vane å gjøre. Kommunene gjør jobben sin med å utarbeide en handlingsplan med mange krav og oppgaver til skolene. Med denne handlingsplanen utarbeidet fra et statlig manifest mener kommunen at jobben med det psykososiale miljøet i skolen er gjort. Det blir derimot ikke satt noen fokus på de som faktisk skal gjøre jobben. Mobbingen forsvinner ikke ved at en skole adopterer et antimobbeprogram. De ansatte må drive et kontinuerlig, samarbeidende og tydelig arbeid mot mobbing. De ansatte må ikke glemme tilliten de får av elevenes foreldre når de overlater de små i deres hender.

Referanser

- Berkowitz, L. (1993). *Aggression, its causes, consequences, and control*. New York: McGraw-Hill.
- Björkqvist, K., Ekman, K., & Lagerspetz, K. (1982). Bullies and victims: their ego picture, ideal ego picture, and normative ego picture. *Scandinavian Journal of Psychology*, 23, 307-313.
- Bru, E., Boyesen, M., Munthe, E., & Roland, E. (1998). Perceived social support at school and emotional and musculoskeletal complaints among Norwegian 8th grade students. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 4, 339-356.
- Dodge, K. A. (1991). The structure and function of reactive and proactive aggression. I D. Pepler & K. Rubin (Eds.) *The development and treatment of childhood aggression*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Garmannslund, P. E. (2009). *Elevundersøkelsene: mobbing og uro; noen trender over år*. Hentet Mars 5, 2010, fra http://www.udir.no/upload/Rapporter/2009/Notat_mobbing_09.pdf
- Hamalainen, M. (1995). Aggressive and non-prosocial behaviour as precursors of criminality. *Studies on Crime & Crime Prevention*, 4, 6-21.
- Hareide, D. (2004). En kritisk beretning om den store nordiske mobbekrigen. *Skolepsykologi*, 6, 17-40.
- Heinemann, P.,- P. (1972). *Mobbning: Gruppvåld bland barn och vuxna*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Høiby, H. (2002). *Ikke mere mobning. Verktøjer for lærere og pædagoger*. Vejle: Kroghs Forlag.

Kunnskapsdepartementet. (2004). *St.meld.nr.30, 2003-2004. Kultur for læring*. Hentet April, 2009, fra

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/regpubl/stmeld/20032004/Stmeld-nr-030-2003-2004-.html?id=404433>

Leymann, H. (1987). *Mobbing i arbeidslivet*. Oslo: Friundervisningen.

Loeber, R., & Dishion, T. (1983). Early predictors of male delinquency: a review. *Psychological Bulletin, 94*, 69-99.

Loeber, R., & Farrington, D. P. (2001). *Child delinquents*. Thousand Oaks: Sage.

Lorenz, K. (2002) *On aggression* (M. K. Wilson, Oversetter). London: Routledge.

Magnusson, D., Stattin, H., & Dunér, A. (1983). Aggression and criminality in a longitudinal perspective. I K. T. Van Dusen, & S. A. Mednick (Eds.) *Prospective studies of crime and delinquency*. Boston: Kluwer-Nijhoff.

Olweus, D. (1974). *Hakkekyllinger og skolebøller: Forskning om skolemobbing*. Oslo: Cappelen.

Olweus, D. (1980). Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: A causal analysis. *Development Psychology, 16*, 644-660.

Olweus, D. (1985). 80.000 barn er innblandet i mobbing. *Norsk skoleblad, 2*, 18-23.

Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among school children: Basic facts and effects of a school-based intervention program. In D. Pepler, & K. Rubin (Eds.) *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 441-448). New Jersey: Lawrence Erlbaum.

Olweus, D. (1992). *Mobbing i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Olweus, D. (1994). Bullying at school. Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 1171-1190.
- Olweus, D. (1999). Norway. I P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D. Olweus, R. Catalano, & P. Slee (Eds.) *The nature of school bullying. A cross-national perspective*. London: Routledge.
- O'Moore, A. M. (1989). Bullying in Britain and Ireland: an overview. I E. Roland, & E. Muntre (Eds.) *Bullying. An international perspective*. London: David Fulton Publishers.
- O'Moore, A. M., & Hillery, B. (1999) Bullying in Dublin schools. *Irish Journal of Psychology*, 10, 426-441.
- O'Moore, A. M., & Kirkham, C. (2001). Self-esteem and its relationship to bullying behaviour. *Aggressive Behavior*, 27, 269-283.
- O'Moore, A. M., & Minton, S. J. (2004). Ireland: the Donegal primary schools' anti-bullying project. I P. K. Smith, D. Pepler, & K. Rigby (Eds.) *Bullying in schools. How successful can interventions be?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Opplæringslova kapittel 9A, 931 KD. § 9A-1 generelle krav (1998).
- Pepler, D. J., & Craig W. M. (1995). A peek behind the fence: naturalistic observations of aggressive children with remote audiovisual recording. *Developmental Psychology*, 31, 548-553.
- Pikas, A. (1976). *Slik stopper vi mobbing*. Oslo: Gyldendal.
- Pikas, A. (1989). The common concern method for the treatment of mobbing. I E. Roland, & E. Muntre (Eds.) *Bullying. An international perspective*. London: David Fulton Publishers.
- Pikas, A., & Liljebrand-Skog. (2002) *Trollen spricker*. Uppsala: AMA Dataservice.

- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. London: Jessica Kingsley.
- Roland, E. (1980). *Terror i skolen: Mobbing, ei empirisk undersøking*. Stavanger: Rogalandsforskning.
- Roland, E. (1999). *School influences on bullying*. Stavanger: Rebell forlag.
- Roland, E. (2002). Bullying, depressive symptoms and suicidal thoughts. *Educational Research, 44*, 55-67.
- Roland, E. (2007). *Mobbingens psykologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Roland, E. (2008). *Mobbing i grunnskolen 2004-2008*. Hentet April, 2009, fra http://ansatt.uis.no/getfile.php/Nyhetsvedlegg/Mobbetrender_des08.pdf
- Roland, E., & Galloway, D. (2002). Classroom influences on bullying. *Educational Research, 44*, 299-312.
- Roland, E., & Galloway, D. (2004). Professional cultures in schools with high and low rates of bullying. *School Effectiveness and Improvement, 15*, 241-260.
- Roland, E., & Idsøe, T. (2001). Aggression and bullying. *Aggressive Behavior, 27*, 446-462.
- Roland, E., & Munthe, E. (1989). *Bullying. An international perspective*. London: David Fulton Publishers.
- Roland, E., & Vaaland, G. S. (1996). *Mobbing i skolen. En lærerveiledning*. Oslo: Kirke- og utdannings- og forskningsdepartementet.
- Salmivalli, C. (2005). Consequences of school bullying and violence. I E. Munthe, E. Solli, E. Ytre-Arne, & E. Roland (Eds.) *Taking Fear out of Schools*. Stavanger: Senter for Adferdsforskning.

Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkquist, K., Kaukiainen, A., & Østerman, K. (1996). Bullying as a group process: participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22, 1-15.

Sandsleth, G. (2007). *Mobbing. Forstå, bekjempe og forebygge*. Oslo: Gyldendal.

Smith, P. K., Sharp, S., Eslea, M., & Thompson, D. (2004). England: the Sheffield project. I P. K. Smith, D. Pepler, & K. Rigby (Eds.) *Bullying in schools. How successful can interventions be?* Cambridge: Cambridge University Press.

Teddlie, C., & Stringfield, S. (1993). *Schools make a difference*. New York: Teachers College Press.

Tikkanen, T., & Junge, A. (2004). *Realisering av en visjon om et mobbefritt oppvekstmiljø for barn og unge: Sluttrapport til evaluering av Manifest mot mobbing 2002-2004*. Hentet April, 2009, fra http://www.skolenettet.no/upload/Moduler/LOM/sluttrapport_RF_mobbing.pdf

Utdanningsdirektoratet. (2008). *Elevundersøkelsen 2008: Svak økning i mobbetallene*. Hentet April, 2009, fra <http://www.utdanningsdirektoratet.no/Pressemeldinger/Elevundersokelsen-2008-Svak-okning-i-mobbetallene/>

appendix

Antimobbeprogram

Velkommen til denne undersøkelsen om antimobbeprogram i skolen.

Denne undersøkelsen handler om kunnskap og kompetanse i forhold til skolenes antimobbeprogrammer. Undersøkelsen er en del av en masteroppgave på universitetet i Tromsø, og vil forhåpentligvis bidra med å bedre arbeidet for at alle elever skal få en bedre og tryggere skolehverdag.

Undersøkelsen er anonym og det vil ikke være mulig på noen måte å spore hvem som har svart hva. Kommunen og alle skolene vil også bli anonymisert i den endelige publikasjonen av oppgaven. Her vil du som skoleansatt få mulighet til å gi uttrykk for hvordan du opplever arbeidet mot mobbing uten å legitimere deg.

Undersøkelsen består av to deler. I den første delen har du mulighet til å gi din mening om forhold i skolen og oppgi fakta om din skoles arbeid mot mobbing. Den andre delen vil fokusere på kunnskap om mobbing. Husk at denne undersøkelsen er helt anonym. Les nøye gjennom spørsmålene og svar så godt du kan uten å bruke noen hjelpemidler.

Bakgrunnsinfo

Før undersøkelsen starter kommer det noen bakgrunnsspørsmål. Dette er en anonym undersøkelse, og ingen av spørsmålene vil kunne avsløre hvem du er.

* 1. Kjønn:

Kvinne

Mann

* 2. Alder:

18-30

31-40

41-50

51-65

* 3. Hvilken skole jobber du på?

Skole

Jeg jobber på..

* 4. Hvor mange år har du jobbet i skoleverket?

1-5 år

6-10 år

11-15 år

16-20 år

21-25 år

26 år eller mer

Del 1

Denne første delen handler om faktakunnskap og dine meninger om hva du synes om skolens arbeid mot mobbing.

* 5. Hvilket antimobbeprogram bruker skolen du jobber på?

Olweus-programmet

Zero

Skolens eget program

Annet

Vet ikke

* 6. Hvor tydelig synes du skolens programerklæring mot mobbing er?

	Lite tydelig	Noe tydelig	Ganske tydelig	Meget tydelig
Jeg synes den er	☐	☐	☐	☐

* 7. Har du iløpet av utdannelsen din hatt kurs eller lært om mobbing?

Ja

Nei

Husker ikke

* 8. Er du blitt kurset i skolens antimobbeprogram?

Ja

Nei

* 9. Hvor involvert føler du deg i arbeidet mot mobbing?

Lite

Noe

Ganske

Meget

* 10. Hvor involvert er foresatte i arbeidet mot mobbing?

Lite

Noe

Ganske

Meget

* 11. Hvor kompetent føler du at du selv er i forhold til arbeid med mobbing?

Lite kompetent

Noe kompetent

Ganske kompetent

Meget kompetent

* 12. Hvor engstelig er du for å gripe inn om du skulle komme over en mobbesituasjon hvor mobbeoffer blir muntlig angrepet?

Ikke engstelig Lite engstelig Nokså engstelig Ganske engstelig Meget engstelig

Jeg er..

* 13. Hvor engstelig er du for å gripe inn om du skulle komme over en mobbesituasjon hvor mobbeoffer blir fysisk angrepet?

Ikke engstelig Lite engstelig Nokså engstelig Ganske engstelig Meget engstelig

Jeg er..

14. Hvor kompetent synes du at du er til å gripe inn i en mobbesituasjon?

Lite kompetent Noe kompetent Ganske kompetent Meget kompetent

Jeg synes at jeg er

* 15. Har du noen gang grepet inn i en mobbesituasjon?

Ja

Nei

* 16. Hvor alvorlig var mobbesituasjonen?

	Litt alvorlig	Nokså alvorlig	Ganske alvorlig	Meget alvorlig
Den var..	j0	j0	j0	j0

* 17. I hvilken grad følte du at du hadde kontroll på situasjonen?

	Lite kontroll	Noe kontroll	Ganske kontroll	Meget kontroll
Jeg følte jeg hadde	j0	j0	j0	j0

* 18. I forhold til arbeidet med mobbing på skolen, hvor godt føler du at du har...

	Lite godt	Noe godt	Ganske godt	Meget godt
..rom for å komme med kritiske spørsmål?	j0	j0	j0	j0
..rom for å komme med nye ideer?	j0	j0	j0	j0
..rom for å være usikker i en læringsprosess?	j0	j0	j0	j0
..fått anerkjennelse for dine kompetanser?	j0	j0	j0	j0
..en anerkjennelse av de andre ansattes kompetanse?	j0	j0	j0	j0
..et ønske om å være i utvikling?	j0	j0	j0	j0

* 19. Har skolen prosedyrer ved mistanke om mobbing?

Ja

Nei

Vet ikke

* 20. Hvor enig er du i følgende påstander angående skolens prosedyrer ved mistanke om mobbing?

	Lite	Noe	Ganske	Meget
Jeg kjenner skolens prosedyrer ved mistanke om mobbing godt	☐	☐	☐	☐
De andre ansatte ved skolen kjenner prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐
Jeg føler meg trygg på å bruke prosedyrene	☐	☐	☐	☐
De andre ansatte ved skolen bruker prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐

* 21. Har skolen prosedyrer for umiddelbar reaksjon når mobbing er avdekket?

Ja

Nei

Vet ikke

* 22. Hvor enig er du i følgende påstander om skolens prosedyrer for umiddelbar reaksjon når mobbing er avdekket?

	Lite	Noe	Ganske	Meget
Jeg kjenner prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐
De andre ansatte kjenner prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐
Jeg føler meg trygg på å bruke prosedyrene	☐	☐	☐	☐
De andre ansatte bruker prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐

* 23. Har skolen klare prosedyrer for hvordan de som er blitt mobbet blir ivare tatt?

Ja

Nei

Vet ikke

* 24. Hvor enig er du i følgende påstander om prosedyrene for hvordan de som er blitt mobbet blir ivaretatt?

	Lite	Noe	Ganske	Meget
Jeg kjenner prosedyrene godt	☐ jn	☐ jn	☐ jn	☐ jn
Andre ansatte kjenner prosedyrene godt	☐ jn	☐ jn	☐ jn	☐ jn
Jeg føler meg trygg på å bruke prosedyrene	☐ jn	☐ jn	☐ jn	☐ jn
Andre ansatte bruker prosedyrene godt	☐ jn	☐ jn	☐ jn	☐ jn

* 25. Har skolen klare prosedyrer for hvordan de som mobber blir fulgt opp?

jn Ja

jn Nei

jn Vet ikke

* 26. Hvor enig er du i følgende påstander om prosedyrene for hvordan de som mobber blir fulgt opp?

	Lite	Noe	Ganske	Meget
Jeg kjenner prosedyrene godt	☐ jn	☐ jn	☐ jn	☐ jn
Andre ansatte kjenner prosedyrene godt	☐ jn	☐ jn	☐ jn	☐ jn
Jeg føler meg trygg på å bruke prosedyrene	☐ jn	☐ jn	☐ jn	☐ jn
Andre ansatte bruker prosedyrene godt	☐ jn	☐ jn	☐ jn	☐ jn

* 27. Har skolen prosedyrer for sanksjoner dersom mobbingen ikke opphører?

jn Ja

jn Nei

jn Vet ikke

* 28. Hvor enig er du i følgende påstander om prosedyrene for sanksjoner dersom mobbingen ikke opphører?

	Lite	Noe	Ganske	Meget
Jeg kjenner prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐
Andre ansatte kjenner prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐
Jeg føler meg trygg på å bruke prosedyrene	☐	☐	☐	☐
Andre ansatte bruker prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐

* 29. Har det vært tilfeller hvor disse sanksjonene har blitt brukt?

Ja

Nei

Vet ikke

* 30. Har skolen prosedyrer for skriftliggjøring/dokumentasjon av mobbesaker?

Ja

Nei

Vet ikke

* 31. Hvor enig er du i følgende påstander om prosedyrene for skriftliggjøring/dokumentasjon av mobbesaker?

	Lite	Noe	Ganske	Meget
Jeg kjenner prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐
Andre ansatte kjenner prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐
Jeg føler meg trygg på å bruke prosedyrene	☐	☐	☐	☐
Andre bruker prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐

* 32. Har du noen gang dokumentert en mobbesak?

Ja

Nei

* 33. Har skolen prosedyrer dersom foreldre ikke følger opp tiltak som avtales?

Ja

Nei

Vet ikke

* 34. Hvor enig er du i følgende påstander om prosedyrene dersom foreldre ikke følger opp tiltak som avtales?

	Lite	Noe	Ganske	Meget
Jeg kjenner prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐
Andre ansatte kjenner prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐
Jeg føler meg trygg på å bruke prosedyrene	☐	☐	☐	☐
Andre ansatte bruker prosedyrene godt	☐	☐	☐	☐

* 35. Har det vært tilfeller hvor disse prosedyrene er blitt brukt?

Ja

Nei

Vet ikke

* 36. Tar skolen i bruk eksterne undersøkelser hvor elevene anonymt kan rapportere om hvorvidt de opplever mobbing?

Ja

Nei

Vet ikke

* 37. Har skolen egne undersøkelser hvor elevene anonymt kan rapportere om hvorvidt de opplever mobbing?

Ja

Nei

Vet ikke

* 38. Gjennomføres det inspeksjon i alle friminuttene?

Ja

Nei

Vet ikke

* 39. Er mobbing et tema på elevsamtaler?

Ja

Nei

Har ikke elevsamtaler

* 40. Er det blitt innført klasseregler mot mobbing?

Ja

Nei

Vet ikke

* 41. Gjennomføres det klassemøter hvor elevene får diskutert temaet mobbing?

Ja

Nei

Vet ikke

* 42. Får elevene kunnskap om bruk av digitale medier i forhold til bevisstgjøring av disse som en mobbearena?

Ja

Nei

Vet ikke

* 43. Har skolen tiltak for å forebygge mobbing på vei til- og fra skolen?

Ja

Nei

Vet ikke

* 44. Blir det gjennomført klasseforeldremøter hvor mobbing er hovedtema?

Ja

Nei

Vet ikke

* 45. Har elever og foreldre/foresatte tilgjengelig skolehelsetjeneste med helsesøsters "Åpen dør"?

Ja

Nei

Vet ikke

Del 2

Denne delen av undersøkelsen fokuserer på dine kunnskaper om mobbing. Merk at noen av spørsmålene kan ha flere rette svaralternativer. Les spørsmålene nøye og svar så godt du kan uten å bruke hjelpemidler. Husk at undersøkelsen er anonym.

* 46. Hvilke tre kriterier ut fra internasjonal definisjon av mobbing definerer mobbing?

1.

2.

3.

* 47. Den norske opplæringsloven fikk i 2003 et nytt kapittel: "9a Elevenes skolemiljø". Opplæringsloven § 9a-3 sier: "Det psykososiale miljøet" gir barn og unge beskyttelse i form av et eget arbeidsmiljø. Hvilke(t) av følgende formuleringer samsvarer med § 9a-3?

- Ved mistanke om mobbing, skal ansatte ved skolen varsle foresatte og iverksette sanksjoner.
- Skolen skal arbeide aktivt og systematisk for å fremme et arbeidsmiljø der elevene selv kan skape trygghet og sosialt tilhør.
- Skolen skal arbeide aktivt og systematisk for å fremme et godt psykososialt miljø, der hver enkelt elev kan oppleve trygghet og sosialt tilhør.
- Dersom en elev eller foresatt ber om tiltak angående det psykososiale miljøet skal skolen snarest mulig behandle saken etter reglene om enkeltvedtak i forvaltningsloven.
- Ved mistanke om mobbing, skal ansatte ved skolen selv gripe inn om det er nødvendig og mulig.
- Ved mistanke om mobbing, skal ansatte ved skolen snarest undersøke saken og varsle skoleledelsen.

* 48. Helsemessige konsekvenser av mobbing kan være...

- Nedsatt helse, både fysisk og psykisk.
- Nedsatt helse, bare fysisk.
- Nedsatt helse, bare psykisk.

* 49. Hvilke(t) alternativ kan være fysiske utslag av mobbing?

- Hodepine
- Vondt i magen
- Kvalme
- Svimmelhet
- Ingen av disse

* 50. På hvilke arenaer foregår mobbing?
(skriv alle du vet om, max 100 tegn)

* 51. Et overordnet mål i den strategiske handlingsplanen mot mobbing i skolen er at barn og unge i kommunen skal erfare nulltoleranse for mobbing i skolen. Hva betyr dette?

Ferdig!

Takk for at du tok deg tid til å svare på denne undersøkelsen.

52. Har du noen kommentarer til undersøkelsen, eller er det noe annet du vil kommentere?

5

6